

ÁLLAMI SZIMBÓLUMOK

• Glatz Ferenc: Rendszerváltásról, konszolidációról, állami-nemzeti szimbólumainkról	3
• Marosi Ernő: Epületek az állami reprezentáció szolgálatában	6
• Zsoldos Attila: A király úr színe előtt	11
• Kubinyi András: A királyi vár és lakói a középkorban	14
• Buzás Gergely: Visegrád mint királyi székhely	18
• Magyar Károly: A királyi székhelytől a kormányzói székhelyig	22

FIGYELŐ

• Hamza Gábor: Nemzetközi egyezmények az antik Rómában	32
• Demény Lajos: A Székely Oklevéltár új sorozata	35
• Csernusné Ortutay Katalin: Nyelvtörvények, elnemenzelenítés	36

GYARAPODÓ KÖZVÜJTMÉNYEK

• Tóth Endre: Római kincslelet	40
• Hajdú Eva: Egy kincs nyomában	40

KALÁSZATOK

• „Utasítás a hátszországba távozók számára” (Közléteszi: Prihurik Judit)	44
---	----

HÍREK

Ósi kínai település • A médek • Római erőd Gödön • A Közel-Kelet régészeti kincsei • A salemi boszorkánnyok • Kalinyingrád (Összeállította: Farkas Ildikó)	46
--	----

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

• Frinyák Zsuzsa: A vasúti kémelhárítók	48
--	----

ÉVFORDULÓ

• Kosáry Domokos: „Az eszközök egyike valék”	51
• Csorba László: Egy politikai „remete” Turinból	54
• Reznák Erzsébet: Kossuth Lajos életútja	54
• Farkas Zsuzsa: „Halandó ember romlékony vonása”	66

História

Szerkesztő: Glatz Ferenc

A szerkesztőség tagjai: Kertész István, Sipos Péter, Szász Zoltán, Tóth István György, Zsoldos Attila

Olvasószerkesztő: Burucs Kornélia

Szerkesztőségi titkárság: Kocsis Gabriella, Farkas Ildikó

Munkatársak:

Demeter Zsuzsanna, Stemplerné Balog Ilona (kép); Horváth Imre (számítógépes tördelés); Nagy Béla (térképek)

Felelős kiadó: História Alapítvány

Elnök: Niederhauser Emil

Szerkesztőség: 1014 Bp., Üri u. 53. T.: 224-6700/615, 625;

356-0457; Levélcím: Pf. 9. Bp., 1250

www.historia.hu

A História Alapítvány bankszámlaszáma:

11701004-20125394 OTP Bp. I. ker. Alagút u. 3.

Devizaszámlaszámok: Budapest Bank Rt.

1051 Bp., Hercegprímás u. 5.

USD 401-15194129120; DM 407-15194129120;

ATS 419-15194129120

Szedés: MTA TTI Kiadványcsoport

Felelős vezető: Kovács Éva

Nyomás: MESTERPRINT Kft.,

Bp., Vak Bottyán u. 30–32/B

Felelős vezető: Losonczy György

Terjesztő: LAPKER Rt. és alternatív terjesztők.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és

a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóságánál

(HELP) Bp. Orsz. tér 1–3.,

közvetlenül vagy postautalványon. Tel.: 303-3441

Reklamáció: 06-80-444 444

Külföldre előfizethető: Hess András Kereskedelmi Kft.

Postacím: H-1406 Bp. P. O. Box 53.

Tel./fax: (36-1) 350-8566

Megjelenik évente tízszer. Előfizetési díj: 1 évre 1800 Ft.

HU ISSN 01392409. Index: 25384

ÁLLAMI SZIMBÓLUMOK

Rendszerváltásról, konszolidációról, állami-nemzeti szimbólumainkról

Visszafordíthatatlan rendszerváltás

Magyarország megérett a politikai konszolidációra. A demokrácia intézményeinek alapjai 1988–94 között rögzültek. Történészek vitatják: mikor és hol, a társas élet, a gazdaság milyen területein kezdődött a rendszerváltás: a proletárdiktatúra leváltása a polgári demokráciával. A tudományos viták csendben zajlanak, mert a kutató fél az indulatoktól. Azoktól, akik a maguk egyéni boldogulni nem tudását a régi politikai rendszernek tudják be (akár jogosan) és így elvitatják az 1990 előtti politikai elit rendszerváltó érdemeit. És fél azoktól, akik – akár a régi elithez tartoztak, akár az 1990 utáni váltásban emelkedtek ki – ellenálló érdemeik csökkentését látják abban, ha a szovjet megszállás idején kormányzó csoportok vagy intézmények nemzeti érdemeiről esne szó. De hát a tények makacs dolgok. A múlt rendszer negatívumait, működésképtelenségét mutató tények éppúgy, mint azok a tények, amelyek a belső demokratizálásra tett erőfeszítéseket mutatják. Eredményes vagy eredménytelen erőfeszítéseket.

A történeti kronológia tényei: a gazdasági alaptörvény 1988 végén elkészült (1988. VI. tv.), ez a *piacgazdaság alapja* máig. A rendszerváltás gazdasági alapja. A *választási rendszer* rögzült 1989-ben (II–III. tv.), ez képezi máig a többpárti (európai típusú) parlamenti demokrácia alapjait. Ennek egyik fontos eleme az új „alkotmánytörvény” (XXI–XXV. tv.) és a *polgári köztársaság* kikiáltása: 1989. október 23. (Önmagában a köztársaság kikiáltásának dátuma, október 23. is jelképes: 1989-ben, még a szovjet megszállás idején a szovjetellenes, magyar függetlenségért folytatott 1956. októberi forradalom évfordulóján kiáltották ki az új köztársaságot. S a köztársaság kikiáltásának napja „természetesen”: állami ünnep, munkaszüneti nap.) Az új demokratikus rend szimbóluma ezzel az *56-os forradalom* lett! A *kultúra demokratizálásának* alapvető jogszabályai is megszületnek 1989–90-ben: az iskolaelhelyezés monopóliumát törvénymódosítás oldja fel és teszi lehetővé a magán- és egyházi iskolák szabad létrehozását, eltörlik a cenzúrát, kialakul a kultúra alternatív finanszírozása. Az 1990. évi I. törvény pedig kimondja a *lelkismereti és vallási szabadságot*. 1990. április: *többpárti parlamenti választások*, amelyen a szavazatok többségét a korábban ellenzéki erők nyerték el, amely ellenzéki erők már 1989-ben pártkeretekbe szerveződtek. A győztesek azok a pártok, amelyek hívei a szovjet megszállás és a proletárdiktatúra idején a *különböző egyéni szabadságjogok* (nemzeti, világnemzeti, pártpolitika, vállalkozói-üzleti) hiánya miatt bírálták az 1989 előtti rendszert.

1990 áprilisában a Magyar Demokrata Fórum kapja a legtöbb szavazatot (24,7%), ez „gyűjtőpárt” jelleggel egyesíti magában azokat a demokratikus erőket, amelyek 1989 előtt a *nemzeti, vallási identitás szabadságának* programját szegezték a szovjet rendszerrel szembe. Második helyen a Szabad Demokraták Szövetsége végez (21,4%), akik az emberi szabadságjogok egy másik csoportját – mindenekelőtt a politikai szervezkedés szabadságát, a származás, nembéli megkülönböztetés tiltását – emelték programjuk élére. Őket követik a kisgazdák (11,7%), az 1930–49 közötti politikai élet valamikori legnagyobb demokratikus pártja, mindenekelőtt a szovjet rendszer államcsúszó földtulajdon-politikájával megsértett és a szabad agrár-vállalkozásért síkra szálló társadalmi rétegek támogatását élvezve. Ezután következett a volt állampárt utódpartja, az MSZP (10,9%), tömörítve a volt uralkodópárt pártion belüli rendszerváltó erőit, és mindazokat, akik az 1989 előtti rendszerben létrejött értékeket megőrizni kívánták. A Fidesz (9%) a múlttal, a régi ellenté-

tekkel való szakítást ígéri, a KDNP (6,5%) a keresztény életelvek visszahozatalát.

A Varsói Szerződés felbomlásával, a szovjet csapatok kivonulásával, majd a Szovjetunió összeomlásával Magyarország új erőterbe került. A magyarországi rendszerváltás folyamata az 1989–90. évi világrendváltás következtében már új világpolitikai körülmények között ment végbe. Most már azt kellett bizonyítani az új politikai vezetőknek: ők jobban (vagy legalább ugyanúgy) képesek megtalálni Magyarország állami és nemzeti érdekeit a szabad világban, mint ahogy a régi elit képviselte érdekeinket a szovjet megszállás idején. Ismétlem: a történészek összehasonlító kutatásai fogják majd értékelni a rendszerváltó teljesítményeket. Akárhogy is látják majd az utókor történészei a rendszerváltó politikai erők egyes csapatait, egy tény mindenképpen pozitívan fognak értékelni: minden politikai párt – immáron a szabad világ részeként – 1990–2002 között a többpárti demokrácia intézményeit erősítette, és az 1988-ban megkezdett rendszerváltó törvénykezést vitte tovább. Noha voltak félelmek a kilencvenes években országszerte attól, hogy az MSZP esetleges parlamenti győzelme az 1989 előtti rendszert akarja majd visszahozni. Ez a félelem azonban alaptalanul bizonyult 1994-ben. Az akkor győztes szocialisták tovább építették a demokrácia intézményeit és gazdasági stabilizációs programot kezdtek a szabad demokratákkal szövetségben. (Ekkor mondtuk először: „a rendszerváltás visszafordíthatatlanná vált”.) De ugyanígy tettek az 1998-ban győztes fiatal demokraták is, amikor az MDF-fel és a kisgazdapárttal szövetségben kormányra kerültek. Most, a 2002. évi választásokon igaz, ismét elhangzott a választási propagandában a „kommunizmus kísérteté”-vel való ríogatás hangja, de a társadalom erre már kevésbé figyelt: győztek ismét a szocialisták, és programszerűen folytatják az 1989–2002 közötti évek demokratikus intézményépítés programját.

A rendszerváltás tehát visszafordíthatatlanná vált. Most, 2002-ben még a pesszimisták, a joggal vagy alaptalanul bizalmatlanok is kénytelenek elismerni: minden eddigi kormány továbbépítette az emberi szabadságjogokat biztosító intézményeket, erősítette az állami-nemzeti függetlenséget, segítette betagozódásunkat a világpolitikába és a világ szellemi életébe. S mindennek gazdasági alapjaként erősítette a piacgazdaság megszilárdítását.

Magyarország történelmének következő fejezete – mondjuk ismételen – a konszolidáció történelme lehet.

A konszolidációról

A konszolidáció nem nyugalmi állapot. A konszolidáció a politikai, a gazdasági, a társadalmi működőképesség intézményes rendszere. Szabályozott rendszer. A szabályok – törvények, rendeletek vagy a társadalom által elfogadott köznapi szokásrendek – korlátozzák, de védik is az egyént.

A proletárdiktatúra túlszabályozott a politikai rend érdekében. A diktatúra egyik lényegi sajátja volt az egyéni szabadságjogok alárendelése az állami mindenhatóságnak. S ezt a mindenhatóságot az adminisztráció képviselte „a nép nevében”. A rendszer bomlásának egyik sajátossága: nem új szabályozási rendszer kialakítása, hanem általában a szabályozás lazítása. Nő az ügyintézésben, az emberek megítélésében az „informális kapcsolatok” szerepe. A rendszer bomlik, de

nem épül új (polgári) rendszer. 1988 látszik a korszakhatárnak. Ekkor már a gazdaság terén a régi rend működésképtelensége nyilvánvaló és megkezdődik a tudatos áttérés a polgári gazdaság intézményeinek kiépítésére. Ez már nem „reform”, hanem „váltás”. Nem a régi rend működőképessé tétele a cél, hanem egy új rend kialakítása. (Legalábbis így látszik ma. Majd ez is a kutatók részletezésére vár.)

A rendszerváltás folyamata soha nem receptek vagy „menetrend” alapján halad előre. Magyarországon sem. Sok a rögtönzés. Természetesen. Le kellett váltani a régi intézményeket, mindenekelőtt azokat, amelyek a diktatórikus rend maradványaként még éltek 1990 után. Az államhatalmi ágazatok (törvénykezés, igazságszolgáltatás), a végrehajtás (kormányzati munka), az önkormányzatok és a központi hatalom viszonya, az államelnök jogköre, az alkotmánybíróság helye stb. demokratizálásának folytatása állt „természetesen” a rendszerváltó politika központjában. E területen rendezetlen (alulszabályozott) maradt viszont: kik és milyen funkciókban, szerepkörökben „kívánatosak” a politikai rendszerváltásban, kik a „persona non grata”-k? A külföldi – NDK, csehszlovák, lengyel, szovjet – példák sem voltak használhatóak, hiszen az 1990 előtti magyar állami és pártrendszer sokkal jobban szolgálta a magyar nemzet és a magyar társadalom érdekeit a szovjet megszállás idején, mint a szomszéd államok politikai rendszerei. És a rendszerváltásban érdemeiket senki nem tagadta. Így azután máig nincs egységes szabályozás: a régi erőszakszervezetben vagy netán pártapparátusban tisztséget betöltők essenek köztisztviselői korlátozás alá vagy sem? Egyáltalán: lehet-e intézményben viselt funkció alapján vagy pedig csak egyénileg korlátozásokat bevezetni? Akárhogy is lenne – akár a kollektív, akár az egyéni felelősség alapján –, a szabályozás –, ma már mindenki érzi: kutatók, nem kutatók –, a szabályozás elmaradhatatlan. Az egyértelmű szabályozás ugyanis nemcsak korlátozás, hanem a szabadság feltétele is. Hogy utána ne legyenek „jó demokraták”, meg „még jobb demokraták”, „jó hazafiak”, meg „még jobb hazafiak”. Ahogy pszichológus barátom mondja: a lelki-emberi konszolidáció legalább olyan fontos, mint a gazdasági és a politikai rendszer konszolidációja.

Tovább. A rendszerváltás folyamatában újra kellett gondolni nézeteinket államról, nemzetről, egyén és állam viszonyáról. A szabadságjogok biztosítása rendben lévőnek látszik, annak ellenére, hogy sokak szerint nem védi elég hatékonyan az államhatalom a kisebbségi jogokat... (És kutatóink sem tudnak mit kezdeni az etnikai-vallási csoportok, de ugyanígy a szociális érdekcsoportok reprezentációjával a törvényhozásban. Legalábbis az egykamarás parlament keretében megoldhatatlan ez. S ezzel – ahogy kutatóink mondják – éppen az egész identitáspluralizmusnak a kifejlődését – korunk egyik legfontosabb liberális elvének érvényre jutását – korlátozza a mai államrendszer: csak a pártpolitikai identitás kap országos képviselőt.) Önkormányzatok – községi, megyei – és alaku-ló régiók viszonya, az adófizetők pénzének újraosztási rendszere, lokalizálása – nem technikai vitakérdés, hanem államrendszerrel vallott felfogások különbségének vitája.

Tovább. Hogyan segítsük a határokon túli magyarok magyarságának megtartását? Végre szabályozást kezdeményeztünk, még ha az adminisztráció egyeztetési hibái rontottak is lehetőségeinken. (Jelenlegi kutatások legalábbis erről beszél-

nek.) De rögzült legalább az alapelv: a határokon túli magyar legyen a szomszédos állam hűséges állampolgára, de közben őrizhesse meg magyar nemzeti identitását. Hiányzik viszont az elv közép-európai szintű végiggondolása: a magyarországi nem magyarok nemzeti megmaradásának feltételeit hogyan biztosítjuk mi Magyarországon, és hogyan segítik azt a szomszédos államok? Amíg nincs *megegyezéssel szabályozás*, maradnak az állandó államközi akciók, huzavonák. (Éppúgy, ahogy a politikai közszereplés korlátozásának, szabadságának szabályozottsági hiánya állandó személyi háborúhoz vezet. És őszintétlenséghez, hazudozásokhoz, elhallgatásokhoz.)...

A szabályozottság: értelmes rend teremtése. Amikor az egyén, a közösség tudja, mihez tartsa magát, életét, pályáját, céljait megteremtheti. Mert tudja, hogy hol vannak az értelmes korlátok, meddig terjed szabadsága. S tudja, hogy a mozgás határokon belül védelmet találhat.

A szabályozottság: a kötelek és szabadságjogok biztosítása. Az egyén tudja – legyen szó állampolgári, nemzeti, világnézeti, pártpolitikai identitásról –, milyen köteleknek kell eleget tennie, hogy „jó állampolgár” lehessen – de akkor azután senkinek nincs joga informálisan ezt elvitatni tőle, netán lehazárulózni. Tudja, mi a követelménye annak, hogy jó magyar lehessen – de akkor senkinek nincs joga saját magát magyarabb magyarnak nevezni és neki nincs joga a másikat lenacionalistázní, és így tovább és így tovább...

Állami–nemzeti jelképeinkről

A konszolidáció: lehetőség. Nem „magától”, természeti törvényszerűséggel bekövetkező állapot. Kialakulása attól is függ: az állam és a társadalom vezetői felismerik-e a kínálkozó lehetőséget, s hogy képesek-e szellemileg és tettenőben arra, hogy a konszolidációs folyamathoz szükséges intézményeket létrehozzák, megerősítsék.

A szabályozás a konszolidáció egyik eszköze. Amelynek használata nagy figyelmet kíván. Mindnyájan, kik a diktatúrában éltünk, túl érzékenyek vagyunk a túlszabályozásra. Mindnyájan, akik ismerjük a kelet-európai – s benne a magyar – történelmet, félünk, hogy az erős szabályozás kormányzati hatalomtúlsúlyhoz vezethet. De: mindnyájan, kik tanulmányozzuk az elmúlt évtizedek történelmét, tudjuk: szükséges az egyént, kis közösségeket védő szabályozottság...

A kormány ez év szeptemberében szakértői bizottságot létesített „a magyar nemzetet és államot megjelenítő intézmények és jelképek megnevezésének, elhelyezésének, a nemzeti és állami ünnepek és protokoll szabályainak, valamint a nemzeti és állami jelképek és ezek használatának rendszerezett áttekintésére, továbbá a történelmi hagyományokat, a magyar kultúrát, az államhatárokon belül és kívül élő magyar nemzet és a Magyarországon élő nem magyar nemzetiségek kötődését erősítő, a különböző társadalmi csoportok, civil szervezetek ez irányú törekvéseit befogadó, az európai szokásokkal összehangolt rendszerbe illeszkedő javaslatok kidolgozására”. A javaslatot mi, értelmiségiek tettük, a politikusok felismerték az ötlet politikai-társadalmi súlyát.

A szándék: konszolidált, szabályozott viszonyok teremtése egyén és közösség viszonyában. (Már amit szabályozni kell és érdemes.) Hogy mindenki pontosan tudja: mit kíván meg tőle a közösség, s választhasson, vállalja-e a közösséghez tar-

tozás köteleit. S ha igen, akkor senkinek nincs joga őt kirekeszteni. Mert a „kirekesztő” az törvényt sért, és az büntethető. – Melyek az állampolgári és nemzeti közösség szimbólumai a himnusz, a címer, a nemzet vagy az állam lobogója –, melyek az állami-nemzeti ünnepek színterei, amelyeket mindenkinek tiszteletben kell tartania. S hogy ne lehessen ezeket egyes – netán pártpolitikai – csoportoknak kisajátítani. Legyen szó himnuszról, nemzeti színekről vagy történelmi-kegyeleti helyekről. Megtalálni a formákat, amelyek között a határokon túli magyarság nemzeti hozzánktartozását, ugyanakkor lokális állampolgári hűségét is kifejezheti. S ugyanezt biztosítani a határokon belül élő nemzeti kisebbségeknek.

A szándék: láttatni az állam demokratizmusát. A jövő: tovább csökkenteni a végrehajtó hatalom túlsúlyát az államon belül. Még határozottabban – megjelenítésben is – szétválasztani a törvényhozást és a végrehajtó hatalmat. (Mert a kormány nemcsak egy pártkoalíció kormánya, hanem az ország kormánya is.) Méltó kiemelés adni a független igazságszolgáltatásnak, amely mint intézmény is a törvény előtti egyenlőség klasszikus elvét jelképezi.

A szándék: állami-nemzeti szimbólumainkat felülvizsgálni, rendszerbe foglalítani, s egyben *eszmecserét kezdeni magukról az állami-nemzeti intézményeinkről.*

A szándék: *egységes jogszabályi rendezést* előkészíteni 2004 végére, az állam uniós tagságának remélhető időpontjára. S hogy e jogszabályban – ahogy például az Egyesült Államok vagy Németország jogszabályaiban az állami-nemzeti szimbólumokról – tükröződjék a polgár és állam, nemzet viszonya, valamint az egész társadalmi berendezkedés.

A szándék: *viszonyunk megfogalmazása nemzeti történelmünkhez, hagyományaink egészéhez.* És egyben elhelyezni kultúránkat a világban.

A szándék: a független értelmiségiek elgondolásait szabadon megvitatni. Beszéljünk mi – a bizottság tagjai – kötődéseinkről, arról, hogy milyen államhatalmat, milyen nemzetet képzelünk magunknak a 21. században. S milyen viszonyt nemzeti történelmünkhez.

A História vállalása

A szakértői bizottság 6 témában dolgoz ki alternatív álláspontot:

1. Az állami és nemzeti – politikai, kulturális – intézmények elhelyezése.
2. Az állami, nemzeti, társadalmi, egyházi ünnepek rendje.
3. A szorosabban vett állami-nemzeti jelképek megnevezése és használata: címer, zászló, himnusz.
4. Kiténtetések.
5. Az önkormányzatok és az ország megjelenítése.
6. Az állami, nemzeti, egyházi, pártpolitikai rendezvények lehetséges színterei, a rendezők kötelezettségei.

A História szerkesztősége már a tavasszal megkezdte a felkészülést e tematika történelmi tárgyalására. Először az állami reprezentációs intézmények elhelyezését, ezen belül is a budai királyi vár történelmét tekinti át. (Jelen számunkban.) Ezután a zászló-, a címerhasználat ókori, majd hazai gyakorlatát mutatja be. Majd később is közöl esettanulmányokat az állami és nemzeti jelképek, társadalmi-egyházi ünnepek történelmének köréből.

GLATZ FERENC